

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ТА ДОСЯГНЕННЯ СУЧАСНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ПАМ'ЯТОК ТРИПІЛЬСЬКОЇ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Проаналізовано погляди археологів, антропологів і мовознавців на основні питання досліджень трипільської культури енеоліту — раннього бронзового віку.

Ключові слова: пам'яткознавство, археологічна спадщина, енеоліт — ранній бронзовий вік, Кукутень-Трипілля, трипільська культура.

Проанализированы взгляды археологов, антропологов и лингвистов на основные вопросы изучения трипольской культуры энеолита — раннего бронзового века.

Ключевые слова: памятниковедение, археологическое наследие, энеолит — ранний бронзовый век, Кукутень-Триполье, трипольская культура.

The scientific views of archeologists, anthropologists and linguists are analyzed in the main investigation issues of trypillya culture (Copper and Early Bronze Ages).

Key words: monument science, archaeological heritage, Eneolithic and Early Bronze Ages, Cucuteni-Trypillya, trypillya culture.

Сучасні підручники і загальні курси культурології містять пояснення первісного значення поняття «культура» як усвідомленого впливу людини на природне довкілля. У давніх римлян це слово означало насамперед обробіток землі; відтак — виховання та навчання [12, с. 12; 23, с. 24 тощо]. Класичним прикладом є трактат Марка Порція Катона (234–149 рр. до н. е.) «Агрикультура» («Про землеробство»), в якому слово *cultura* вжите саме як догляд за земельною ділянкою.

Згідно з етимологічними дослідженнями, слова «культура» та «культ» — спільного походження в багатьох мовах: 1) лат. *cultūra* — обробіток, догляд, землеробство, виховання, освіта, розвиток, поклоніння, шанування; 2) лат. *cultus* — обробка, догляд, шанування, поклоніння. Обидва слова пов'язані з лат. дієсловом *colo* — обробляю, вирощую, турбуюся, прикрашаю, шаную, визнаю. У свою чергу, лат. *colo* споріднене з гр. *πολέωμαι* (рухаюсь навколо) та прасл. *коло* (колесо, коло), яке незмінно збереглося в українській мові і є питомим [10, с. 137–138]. На землях України декілька тисячоліть тому трипільці вже застосовували колесо та повільне гончарне коло, шанували Велику Богиню, Матір-Землю. Творці трипільської культури були першими на теренах України, хто поставив своє життя в залежність переважно від рільництва, на відміну від давнішого населення, яке працювало на землі менше і з найпримітивнішими знаряддями. Важливо, що 1993 р. Рада ЮНЕСКО оголосила роком трипільської культури.

Мета статті — визначити основні досягнення у вивченні трипільської культури (далі — ТК) халколіту — раннього бронзового віку та дискусійні питання, пов'язані з інтерпретацією й узагальненням її спадщини.

1. Хліборобство як основа життєзабезпечення. На теренах України про походження раннього рільництва свідчать пам'ятки декількох археологічних культур, датовані між 6850–5100 рр. до н. е. За доби неоліту поширилося мотичне землеробство, роль відтворюючого господарства була допоміжною (В. Даниленко, М. Чмихов) [21, с. 73]. ТК територіально та хронологічно змінила, зокрема, буго-дністровську [9, с. 21–25; 6, с. 61]. ТК вважається першою дійсно землеробською, оскільки її носії широко впровадили рільництво і зробили його головним у життєзабезпеченні. Основою господарства хліборобство стало в мідному віці, коли утвердилася його провідна роль (переважно на захід від Дніпра) [21, с. 74].

Трипільці вирощували насамперед пшеницю та ячмінь, а також просо, горох тощо. Обробляли землю переважно мотиками та ралом. Мотичне рільництво домінувало в лісостепах Правобережжя, а згодом стало орним і мало перелогову форму [21, с. 75–76]. Із виснаженням землі населення переселялося далі на схід. Трипільці розводили велику рогату худобу, свині, вівці та кози. Використовували працю волів та коней. Знайдено трипільські скульптури биків, запряжених у сани; глиняні модельки коліс. Віз із такими колесами без спиць могли тягти лише бики, для коней він був заважким. Зображення запряжених пар волів відомі за трипільськими та приблизно синхронними їм іншими пам'ятками Центральної Європи [21, с. 76; 4, с. 171].

2. Хронологічні межі. ТК відкрив у 1893–1897 рр. видатний київський археолог, чех Вікентій Хвойка (1850–1914 рр.). Найціннішими він визнав розкопки в околицях Трипілля біля Києва (нині село Обухівського району), що й визначило назву культури [20, с. 25]. Відповідно до рівня археологічних знань свого часу, Хвойка вважав виявлені пам'ятки неолітичними. Але саме йому пощастило тоді ж знайти найдавніші металеві вироби на Середньому Подніпров'ї — мідні пласкі сокирки, які нині датовані другою половиною V тис. до н. е. й також визнані трипільськими (Н. В. Риндіна, 2004 р. та ін.) [20, с. 35, 38, 124, 125]. Зрештою, й сам Хвойка у зв'язку із цим мав підстави писати про тривалість «кам'яно-мідного періоду», але мав на увазі час занепаду ТК. Цей висновок нині не можна визнати правильним, але достатньо виваженим для досліджень столітньої давнини [20, с. 38, 125].

Ще в середині минулого століття, коли діяла Трипільська археологічна експедиція Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та АН УРСР, усталеним було датування пам'яток цієї культури III — початком II тис. до н. е. (Пассек, 1949 р.) [14; 13, с. 51, 68–69]. В академічній праці «Давня історія України» (К., 1994 р.) ТК датовано IV–III тис. до н. е. й визнано енеолітичною [8, с. 46–47]. Згідно з періодизацією Т. С. Пассек, також виокремлено три періоди розвитку культури: ранній (А), середній (В), пізній (С).

Унаслідок широкого застосування й удосконалення радіовуглецевого методу датування ТК нині визнано значно давнішою (М. Відейко, Н. Бурдо). Час її існування визначають між 5400–2650 рр. до н. е. Найдавніше за ізотопним датуванням трипільське поселення на території України біля с. Бернашівка Вінницької області існувало в 5400–5300 рр. до н. е. [6, с. 51; 4, с. 62–68].

Мідний вік на території України охоплював приблизно 5400–3500 рр. до н. е. Період між 4700 і 3500 рр. до н. е. був сприятливим за кліматичними

умовами. Згодом зниження температури та посухи призвели до кризи землеробського господарства. Заключний період ТК (етап С II) нині датують ранньою порою бронзового віку (від другої половини IV тис. до н. е.) [6, с. 56]. Професор Л. А. Залізник убачає причинами занепаду трипільської землеробської економіки екстенсивність перелогової системи рільництва та зростання посушливості клімату наприкінці IV тис. до н. е. [11, с. 32].

3. Територіальні межі. Культурно-історична спільність Трипілля — Кукутень досліджена в Молдові, Румунії та Україні до Лівобережжя Дніпра на Переяславщині. ТК утворилася в результаті синтезу традицій декількох неолітичних культур: лінійно-стрічкової кераміки, Боян, Криш, Хаманджія [3, с. 76; 5, с. 23]. Процес формування культури Прекукутень–Трипілля А відбувався в другій половині VI тис. до н. е. на території між передгір'ям Карпат на заході, Прутом та середньою течією Дністра на сході. Це також і західні землі України — Буковина, Прикарпаття та Середнє Подністров'я [6, с. 62, 64]. На Середньому Подніпров'ї перші поселення трипільців виникли в другій половині V тис. до н. е. ТК поширювалася із заходу на схід. Простежені контакти з носіями інших культур: дніпро-донецької, ямково-гребінцевої кераміки, середньостоговської, Півихи тощо [20, с. 124].

4. Пам'ятки. На території України відкрито понад 2000 пам'яток ТК. Найповніший реєстр опубліковано в Енциклопедії трипільської цивілізації (К., 2004, кн. 1). Разом із пам'ятками культури Кукутень загальна кількість відомих поселень, могильників, поховань — близько 4400 [5, с. 22].

Поселення часто сплановані по колу чи овалу (відомо понад 1500). Типові поселення налічували від 6 до 200 житлових і господарчих споруд, населення складало від 50 до 1000 мешканців. Аграрна економіка забезпечила піднесення ремесла та виникнення гігантських поселень. Деякі археологи називають їх протомістами. Це одна з дискусійних проблем. Н. Бурдо використовує термін «протомісто» щодо поселень перехідного типу, що історично відповідають добі класоутворення та політогенезу і становлять структурно єдине ціле [2, с. 259]. Гігантські трипільські поселення мають у початкових формах такі археологічні ознаки міста, як монументальна архітектура, кількість мешканців понад 5000, складні знакові системи.

Такі поселення (відомі з кінця V до першої половини III тис. до н. е.) виявлені в межиріччі Південного Бугу та Дніпра. Вони сягають понад 100 га (до 450 га), де розташовувалося від 1 до 3 тисяч споруд і мешкало від 5 до 10–15 тис. осіб. Найбільші трипільські поселення були осередками сільськогосподарського та ремісничого виробництва. У них розвивалися гончарство, металургія, ткацтво, архітектура. Ремісниче виробництво сформувалося в окрему галузь, з'явилися майстри-професіонали [6, с. 124, 140]. Це свідчить про другий розподіл праці — становлення ремесла як окремої галузі. Трипільські гігантські поселення (протоміста) були найбільшими в Європі й Анатолії за розмірами та кількістю жителів.

У трипільських поселеннях набула поширення каркасно-стовпова конструкція будівель. Залишилися рештки прямокутних споруд із дерева та глини часто з двома поверхами та горищами. Скупчення обпаленої глини свідчать, що житла знищували в ритуальній пожежі. 1985 р. на поселенні Майданецьке виявлено, ймовірно, храм (24x7 м) із залом та святилищем [6,

с. 157; 2, с. 56]. Про існування трипільських храмів свідчать також деякі з керамічних моделей споруд [2, с. 57, 203, 264]. 1996 р. археологічна експедиція Борщівського археологічного музею під керівництвом М. Сохацького відновила дослідження печери Вертеба, можливо, з підземним трипільським храмом Великої Богині Матері-Землі [2, с. 227–230].

Поховальними пам'ятками є ґрунтові могильники з трупопокладенням та кремацією. На пізньому етапі набув поширення підкурганний обряд (пам'ятки усатівського, серезліївського та животилівського типів, які деякі дослідники, проте, не зараховують до ТК).

Культурі притаманні оригінальні керамічні вироби: посуд зі складним кольоровим візерунком, антропоморфні статуетки, зооморфні фігурки, моделі будівель, ритуальні предмети.

5. Трипільська піктографія розвинулася з кераміки, спершу із заглибленими орнаментами. Після 4500 р. набула поширення мальована кераміка. Найпростіші фігури на кераміці — хрест, коло, риски. Поширені знаки-спіралі, зірки, свастики, розділений на чотири частини ромб. Є знаки, в яких поєднано простіші зображення [6, с. 164–165]. Саме завдяки своєрідності орнаментатії та форм кераміки виокремлено трипільсько-кукутенську культурно-історичну спільність [19, ч. 2, с. 6]. Символіка трипільців за доби мальованого посуду налічувала понад 300 окремих знаків та їх блоків-комбінацій. Піктографічне письмо з розвиненим набором знаків могло розвинутися в ієрогліфіку. Існувала також об'ємна знакова система — глиняні кульки, конуси, півсфери, циліндри, мабуть, для лічби і культових церемоній, обліку пожертв і фіксації священних знань.

2005 р. завідувач відділу археології Національного заповідника «Давній Галич» Тарас Ткачук опублікував ґрунтовну працю [19] (друга частина в співавторстві з мовознавцем Прикарпатського університету ім. В. Стефаніка Ярославом Мельником). Це перше масштабне дослідження знаків ТК в контексті загальних схем розпису зі статистичними показниками. Звісно, знаки на кераміці, орнаменти вивчали вже перші дослідники ТК [1]. У дослідженні Ткачука й Мельника застосовано, поряд із традиційними для археології типологічним і порівняльним, статистичні та структурно-семіотичні методи. Створено каталоги щодо поселень, зведено в таблиці показники дрібних елементів орнаментатії, відображено зв'язки знаків між собою, укладено хронологію пам'яток, отримано семантичні маркери.

Т. Ткачук не виявив достатніх підстав, щоб підтвердити наявність у трипільсько-кукутенських поселеннях розвинутої писемності, спростував такі висновки романтичних аматорів і тому адресував книгу дослідникам дописемних культур. Відтак Ткачук і Мельник заперечують твердження про фіксацію самоназви Трипілля «Аратта» на глиняних табличках (А. Кифішин, Ю. Шилов) [19, ч. 1, с. 6]. Однак автори припускають можливість виявлення пам'яток, що дозволили б визнати лінійним «написом» нетипові графеми, наведені в праці В. В. Хвойки та І. О. Линниченка «Сосуды со знаками из находок на площадках трипольской культуры» (Одеса, 1901 р.) [19, ч. 2, с. 8]. Наразі аргументів для цього бракує. Статистичними показниками в кожній групі встановлених систем зафіксовано лише подібні між собою знаки, що часто повторюються в різних комбінаціях.

У праці вперше в значному обсязі здійснено синхронний і діахронний аналіз мальованого посуду всіх локальних груп трипільсько-кукутенської спільності етапів VII — VIII-уІІ (кінця V тис. до н. е. — першої половини III тис. до н. е., коли знакові системи цього населення набули найширших проявів). Загалом проаналізовано знаки із 7917 одиниць посуду або його значних фрагментів, що являють собою динамічні системи; серед них виокремлено базові, архаїчні; простежено семантичні поля [19, ч. 2, с. 7]. Визначальною для авторів стала думка Ч. С. Пірса і Ч. У. Морріса про те, що знак є першоелементом знакових систем [19, ч. 2, с. 45]. Т. Ткачук і Я. Мельник виокремили 12 базових графем знакових систем Кукутені-Трипілля та простежили динаміку їхнього застосування.

Дослідники прагнули не виходити за межі емпірики, тому майже не порушили теоретичних проблем семиотики та культурології, хоч і звернулися до них в історіографічній площині. Науковці підсумували, що знакові системи трипільсько-кукутенської спільності розвивалися самостійно як засіб магічних дій, спілкування з духами. Загалом, вважають вони, перші піктографічні й ідеографічні системи графічно не передавали мови (наприклад, ранні шумерські піктограми). Це радше були підказки в процесі запам'ятовування та відтворення інформації (що відповідає дослідженням І. М. Дьяконова) [19, ч. 2, с. 186, 204]. На основі цих джерел науковці спробували наблизитися до світу цінностей культурної спільності.

6. Сакральний комплекс Трипілля ґрунтувався на ідеї безсмертя людської душі. Згідно з працями Бурдо та Відейка, сакральна діяльність була спрямована на підтримання світового ладу, відродження людини та піднесення її до божественного рівня [6, с. 181; 4, с. 358]. Н. Бурдо вважає, що спалення поселень було обрядом періодичного жертвопринесення, а вогненний ритуал протягом 2000 років забезпечував циклічне оновлення Всесвіту та безсмертя трипільців [2, с. 72–74, 87–88]. Саме сакральна сфера, на думку цих дослідників, єднала строкате населення Трипілля [4, с. 356]. Н. Бурдо визнає, що Т. Ткачук довів існування в трипільців священної знакової системи, що втілена в мальованому орнаменті [2, с. 19].

7. Визнання Трипілля цивілізацією є дискусійним. Поняття «цивілізація» було впроваджене в країнах Західної Європи в другій половині XVIII ст. Так, 1768 р. шотландський філософ Адам Фергюсон застосував термін «цивілізація» щодо суспільства, в якому введено землеробство та законодавчо закріплено приватну власність. Гегель розумів цивілізацію як матеріально-технічну базу духовної культури, при чому не обов'язково класового суспільства. У цьому сенсі прийнятне навіть поняття «неолітична цивілізація». А. Г. Морган пов'язав постання цивілізацій із винаходом писемності в алфавітній формі. Цивілізація, згідно з А. Фергюсоном, А. Морганом та Ф. Енгельсом, є вищою стадією розвитку людства, після дикунства та варварства. Марксизм розглядає цивілізацію як стадіальне явище, що виникає в класовому суспільстві і характеризується державністю та експлуатацією. Англійський археолог Г. Чайлд запропонував 10 ознак цивілізації, які К. Клакхольм звів до тріади: міста, писемність, монументальна архітектура. Згідно з А. Дж. Тойнбі, цивілізація є видом суспільства, що існує тривалий час на великих територіях і охоплює значну кількість людей [7].

Археологи вбачають основними ознаками цивілізації наявність писемності, міст, розшарування суспільства на класи, формування держави, а інколи й використання бронзи. Виникнення цивілізацій пов'язують насамперед із появою міст у Месопотамії (Ірак) 5 тис. р. тому. Значно давніші трипільські матеріали відображають трансформацію первісного суспільства в державу. Щодо Трипілля визначення «цивілізація» науковці використовують зазвичай як синонім поняття «культура» [4, с. 404].

1973 р. американський археолог Марія Гімбутас висунула концепцію «цивілізації Старої Європи», на теренах якої Трипілля було східним форпостом цивілізованого життя. Поняття «Civilization of Old Europe» стосується Південно-Східної Європи між часами кам'яної доби та греко-римської цивілізації. Гімбутас розглядає Трипілля як складову цивілізації Старої Європи доби неоліту й енеоліту, яка виникла між 7500 та 6500 рр. до н. е., що пов'язано з появою хліборобства та тваринництва (спершу на території Греції, узбережжі Італії, Криті під впливом Близького Сходу). До території Старої Європи належать Греція, Болгарія, Чехія, Румунія, Сербія, Хорватія, Македонія, Чорногорія, Угорщина, Словаччина, частини Австрії й України, схід Італії. У V тис. до н. е., згідно з Гімбутас, археологічними культурами Старої Європи були Егеїда, Вінча, Петрешті, Тиса, Лендель, Кукутень (Трипілля), культури Балкан. На думку М. Гімбутас, цивілізацію Старої Європи знищили «курганні народи» — кочовики зі сходу, але це не доведено достатньо. Спадкоємцями означеної цивілізації постали культури Криту й острівів.

Археологи НАН України Н. Бурдо, М. Відейко, Л. Залізняк визнали трипільську археологічну культуру протоцивілізацією, що мала протоміста, розвинуті ремесла, але не досягла рівня державності. Професор Л. Залізняк вважає гігантські поселення Майданецьке, Тальянки, Доброводи протомістами і наголошує, що «цивілізацією називають такий рівень соціально-економічного розвитку суспільства, коли виникають міста, писемність і держава» [11, с. 33]. Загалом із цією позицією збігається висновок про Трипілля М. Відейка: «цивілізація, що формується» [6, с. 28].

Старший науковий співробітник Інституту археології НАН України Наталя Бурдо визнає, що цивілізація — найвищий прояв культури певної епохи або ж синонім поняття «культура». Це пояснює застосування нею щодо Трипілля як визначення «археологічна культура», так і «землеробська цивілізація», надбання якої «не поступалися найпереводішим суспільствам тієї доби світанку світової цивілізації» [2, с. 11, 13, 264].

Отже, визнання Трипілля цивілізацією залежить від розуміння дослідником змісту цього терміна.

8. Етнічна належність трипільської археологічної культури визначається. Нині це одне з найбільш дискусійних питань.

В. В. Хвойка був прихильником еволюціоністської теорії й обстоював безперервність розвитку населення України, «однорідність місцевої культури та, відтак, і незмінність складу населення Середнього Придніпров'я протягом усіх доісторичних часів» [20, с. 115]. Він уважав це стародавнє населення України «тим сім'ям, із якого виріс слав'янський народ» [20, с. 118]. Сучасні дослідники з Інституту археології НАН України зауважують

у перевиданні праці В. Хвойки [20] (1912–1913 рр.), що його погляди базувалися на теоретичних реаліях зламу XIX–XX ст., викликають нині надмірний ажіотаж, проте концепція автохтонного розвитку українців (у самого автора — «південно-східна гілка» слов'ян) з таких давніх часів не ґрунтується на безсумнівних доказах (В. А. Колеснікова) [20, с. 118, 156–157].

Нині Н. Бурдо з увагою поставилася до спостережень одного з перших дослідників ТК К. Болсуновського (1908 р.) про «спадкоємність між етносами саме в духовній, а не матеріальній сфері» [2, с. 17].

Дослідник слов'янського й українського етногенезу В. П. Петров у праці «Походження українського народу» (Регенсбург, 1947 р.) розмежував означений у назві процес на чотири епохи: трипільську, післятрипільську, скитську, античну. Але дослідник наголошував, що в процесі успадкування культурно-історичних традицій предки українців, як автохтони, подолали «кілька етапів етнічних деформацій» [15, с. 1011]. Отже, Петров не ототожнював процеси передачі культурного досвіду й етногенезу, зважав на складнощі перехідних часів між епохами. У цьому сенсі концепцію Петрова підтримав академік П. П. Толочко в передмові до праці «Давня історія України» (1994 р.), визнаючи очевидний вплив трипільської спадщини на українську культуру, але заперечуючи погляди В. Хвойки, який «протягнув пряму лінію від трипільців до нинішніх українців» [8, с. 7–8]. Зіставивши археологічні та гідронімичні дані, автор першого розділу академічного підручника Д. Я. Телегін припустив, що «за етнічним складом трипільці були прафракійцями» [8, с. 47]. Отже, складна проблема походження ТК, етнічної інтерпретації є дискусійними.

Професор Чмихов (1953–1994 рр.) уважав трипільців предками греків та індійців, творців частини ямної культурної спільноти. У трипільських племенах лісостепу Правобережжя М. Чмихов убачав предків слов'ян [21, с. 386]. М. Чмихов, Н. Кравченко та І. Черняков (К., 1992 р.) обстоюють безперервний історичний зв'язок українців із трипільцями та вважають, що трипільські племена були мовними предками слов'ян [22, с. 139–141].

Завідувач відділу кам'яної доби ІА НАНУ Л. Л. Залізняк вказує на балканські корені Трипілья. Балканський неоліт, на його думку, започаткований «під впливом кількох споріднених близькосхідних етносів, серед яких домінували прахатти Південної Анатолії, але, вірогідно, здійснювалися і прахуритські, афразійські, шумерські, еламські впливи» [11, с. 35]. Залізняк однозначно стверджує, що «культурно, лінгвістично, антропологічно та генетично балканський неоліт був тісно пов'язаний з неіндоєвропейською неолітичною цивілізацією Близького Сходу» [11, с. 56]. Цей висновок не набув загального визнання дослідників різних галузей. Залізняк визначає антропологічний тип трипільців як середземноморський [11, с. 31–32].

У цьому ж томі (академічна колективна праця «Етнічна та етнокультурна історія України») антрополог, професор Сергій Сегеда вказав на ймовірність походження фізичного типу ранньотрипільського населення «серед неолітичних і енеолітичних племен Подунав'я та Балкан». Сегеда характеризує трипільців як південних європеоїдів, носіїв західного варіанта давньосередземноморського типу. На його думку, племена ТК — південні «носії граційних вузьколицих антропологічних типів, генетич-

но пов'язаних із Середземномор'ям та Причорномор'ям — Балканами, Південною Європою, Північним Кавказом» [11, с. 308–309].

У підручнику «Антропологія» (2009 р.) С. Сегеда зазначив, що спочатку в трипільців «переважали риси давньосередземноморського антропологічного типу, носії якого з'явилися на півдні України ще за мезолітичної доби» [16, с. 329]. Згодом в антропологічному складі трипільської людності, згідно з висновками науковця, з'явився протоевропеоїдний компонент унаслідок контактів з носіями киево-черкаської культури дніпровсько-донецької історичної спільноти, середньостогівської та ямної культур. Антрополог спростував гіпотезу про генетичний зв'язок трипільців із хатто-хуритськими племенами, батьківщиною яких було Закавказзя та Передня Азія. Наприкінці середнього етапу чисельність трипільських племен на Правобережжі Дніпра сягала понад 400 тис. осіб, що вплинуло на формування антропологічного складу давнього та сучасного населення України [16, с. 333].

С. Сегеда вважає надто категоричною тезу про неіндоевропейську належність трипільських племен. Адже поруч зі схемою М. Гімбутас про перших індоевропейців (скотарів і будівельників курганів) існують і концепції лінгвістів, згідно з якими активне поширення індоевропейських мов на територіях Євразії пов'язане з розповсюдженням рільництва [17, с. 72].

Зокрема, український мовознавець, професор К. Тищенко вважає слушним висновок О. Трубачова про індоевропейський характер ТК. О. Трубачов першим співвідніс область виявленої ним фракійської гідронімії Подніпров'я з ареалом Трипілля (Трубачев 1968; 2003) [18, с. 32, 44, 51].

Ю. Л. Мосенкіс дійшов висновку, що мова трипільців є доіндоевропейським компонентом слов'янських мов, захистив докторську дисертацію в Київському університеті із цієї проблематики (2002 р.) [6, с. 85].

2005 р. дослідник з Мічиганського університету (США) Олексій Нікітін у печері Вертеба на Тернопільщині відібрав кістки часів ТК для ДНК-тестів. Більшість зразків належить до староевропейської групи Н. На цьому терені жили нащадки давнього європейського палеолітичного населення з часів льодовика. Носіями генів групи Н нині є, наприклад, гуцули [6, с. 82–85].

Згідно з висновками С. Сегеда, вже ранні трипільці характеризувалися рисами південних європеоїдів, що простежуються в антропологічному складі українського народу [17, с. 73]. Археолог М. Відейко відзначає, що українці — представники дніпровсько-карпатської групи антропологічних типів, посідають проміжне положення між північними та південними європеоїдами, тяжіючи до останніх [6, с. 92]. Виникнення ТК М. Відейко та Н. Бурдо визнали результатом тривалої взаємодії багатьох народів, що жили в Анатолії та Південно-Східній і Центральній Європі в VII–IV тис. до н. е., й заперечують належність населення Трипілля до єдиного етносу [4, с. 344, 356].

Отже, здобутками сучасних досліджень є систематичне вивчення трипільської піктографії й каталогізація знаків на кераміці; узагальнення відомостей про духовний світ Трипілля; публікація наразі найповнішого реєстру пам'яток; установлення абсолютної хронології на підставі радіо-

вуглецевого датування. Успадкування українцями культурного досвіду з трипільських часів привертає увагу багатьох дослідників.

Перспективами дослідження є проблеми етнічних інтерпретацій ТК та історичної долі її спадкоємців; визнання гігантських поселень протомістами чи заперечення цього; змістовне наповнення терміна «цивілізація» в контексті досліджень пам'яток трипільсько-кукутенської культурно-історичної спільності тощо.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Болсуновский К. Символ Змия в трипольской культуре: мифологический этюд. — 2-е изд. / К. Болсуновский. — К., 1905. — 13 с.
2. Бурдо Н. Сакральний світ трипільської цивілізації / Н. Бурдо. — К.: Наш час, 2008. — 296 с.
3. Бурдо Н. Трипільська культура і Україна / Н. Бурдо // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. — К., 2008. — С. 75–85.
4. Бурдо Н. Трипільська культура. Спогади про золотий вік / М. Відейко, Н. Бурдо. — Х., 2008. — 415 с.
5. Відейко М. Трипільська археологічна культура в Україні / М. Відейко // Народна творчість та етнографія. — 2005. — № 3. — С. 22–25.
6. Відейко М. Шляхами трипільського світу / М. Відейко. — К, 2007. — 296 с.
7. Гаврилюк Н. О. Цивілізація / Н. О. Гаврилюк // Словник-довідник з археології / ред. Н. О. Гаврилюк; наук. ред. Ю. В. Павленко. — С. 297.
8. Давня історія України: у двох кн. / Ін-т археології АН України. — Кн. 1 / П. Толочко, С. Крижицький, Д. Телегін та ін. — К.: Либідь, 1994. — 240 с.
9. Даниленко В. Н. Энеолит Украины: этноисторическое исследование / АН УССР. Ин-т археологии; В. Н. Даниленко. — К.: Наук. думка, 1974. — 176 с.
10. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; редкол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. — Т. 3: Кора-М / укл.: Р. В. Болдирев та ін. — К.: Наук. думка, 1989. — 552 с.
11. Етнічна та етнокультурна історія України: у трьох томах / НАН України; Ін-т мистецтвозн., фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; відп. ред. член-кор. НАН України Г. А. Скрипник. — Т. 1, кн. 2 / В. Д. Баран, Л. Л. Залізняк, В. М. Зубар та ін. — К.: Наук. думка, 2005. — 512 с.
12. Матвеева Л. Л. Культурологія: курс лекцій. / Л. Л. Матвеева; рекомендовано Мін-вом освіти і науки України. — К.: Либідь, 2005. — 512 с.
13. Пассек Т. С. Первые земледельцы / Т. С. Пассек // По следам древних культур / ред. к.и.н. Г. Б. Федоров. — М., 1951. — С. 47–70.
14. Пассек Т. С. Периодизация трипольских поселений (III–II тысячелетия до н.э) / АН СССР; Т. С. Пассек // Материалы и исследования по археологии СССР. — М. — Л., 1949. — № 10. — 460 с.
15. Петров В. Походження українського народу / В. Петров // Розвідки: у 3-х т. / упор. В. Брюховецький. — Т. 2. — К.: Темпора, 2013. — С. 1001–1050.
16. Сегада С. Антропология: підручник для студентів гуманітарних спеціальностей ВНЗ / С. П. Сегада. — К.: Либідь, 2009. — 424 с.
17. Сегада С. Міфологізація походження українців // Новітні міфи та фальшивки про походження українців. — К.: Темпора, 2008. — С. 67–73.

18. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців / К. М. Тищенко; Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка; Лінгвістичний музей. — К.: «Аквілон-Плюс», 2006. — 416 с., іл.
19. Ткачук Т. Знакові системи трипільсько-кукутенської культурно-історичної спільності (мальований посуд) / Т. Ткачук; наук. ред. В. Круц. — Вінниця: Нова книга, 2005. — Ч. I: Мальований посуд етапів ВІІ–СІІІ / Т. Ткачук. — 418 с.; ч. II: Семіотичний аналіз трипільсько-кукутенських знакових систем (мальований посуд) / Галицьке наук. культурно-іст. т-во; Нац. запов. «Давній Галич»; Т. М. Ткачук, Я. Г. Мельник. — 208 с.
20. Хвойка В. В. Древние обитатели Среднего Приднепровья и их культура в доисторические времена / В. В. Хвойка; Ін-т археології НАН України; упоряд.: В. А. Колеснікова, А. О. Корвін-Піотровський; авт. коментарів: Н. С. Абашина, Ю. В. Болтрик, К. П. Бунятян та ін. — К., 2008. — 160 с.
21. Чмихов М. Від Яйця-райця до ідеї Спасителя: монографія / М. Чмихов. — К.: Либідь, 2001. — 432 с.
22. Чмихов М. О. Археологія та стародавня історія України : курс лекцій / М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. — К.: Либідь, 1992. — 376 с.
23. Шейко В. М. Культурологія: навч. посіб. / В. М. Шейко, Ю. П. Богущкий, Е. В. Германова де Діас. — К.: Знання, 2012. — 494 с.

Надійшла до редколегії 3.02.2014 р.

УДК 930.1 (477)

М. О. МАЛИНОВСЬКИЙ

УКРАЇНЬСКА ІСТОРІОСОФІЯ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ

Розглядаються стан історіософських досліджень в Україні, їх особливості, важливість, труднощі та завдання подальшого розвитку.

Ключові слова: історіософія, філософія історії, філософія національної ідеї, історіографія, історична міфологія.

Рассматриваются состояние историсофских исследований в Украине, их особенности, важность, трудности и задачи дальнейшего развития.

Ключевые слова: историсофия, философия истории, философия национальной идеи, историография, историческая мифология.

The state of historiosophical research in Ukraine, their features, importance, difficulties and the tasks of further development are examined.

Key words: historiosophy, philosophy of history, philosophy of national idea, historiography, historical mythology.

Термін «історіософія» походить від двох слів: історія — оповідь, розвідка і софія — мудрість, учення. Отже, це — «історична мудрість». Ще з давніх часів люди зрозуміли необхідність у хаосі подій, пліні повсякденності віднайти внутрішню логіку історичного процесу, зафіксувати тенденції, закономірності розвитку суспільства, виявити зв'язок між минулим, сьогоденням і майбутнім людства. Так поступово постала необхідність